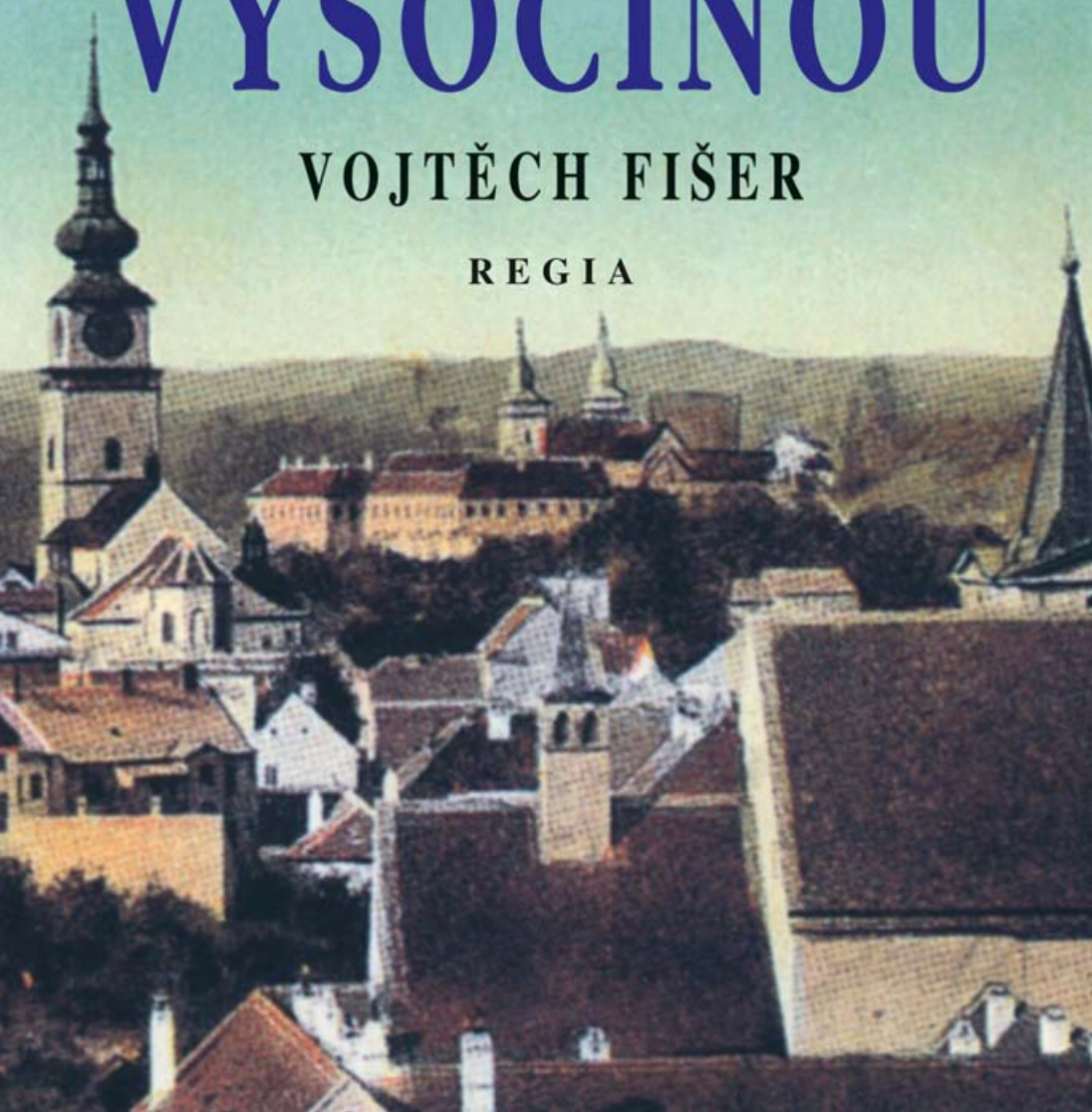

TAJEMNÉ STEZKY

TOULKY VYSOČINOU

VOJTĚCH FIŠER

REGIA

Tajemné stezky Toulky Vysočinou

TAJEMNÉ STEZKY

Toulky
Vysočinou

Vojtěch Fišer

Publishing © 2009 by REGIA
Text © 2009 by Vojtěch Fišer
Photo © 2009 by Petr Martinec (1)
Cover & Graphics © 2009 by VR Atelier

All rights reserved. No part of this book may be reproduced
in any form or by any means without the prior written consent
of the Publisher, excepting brief quotes used in reviews.

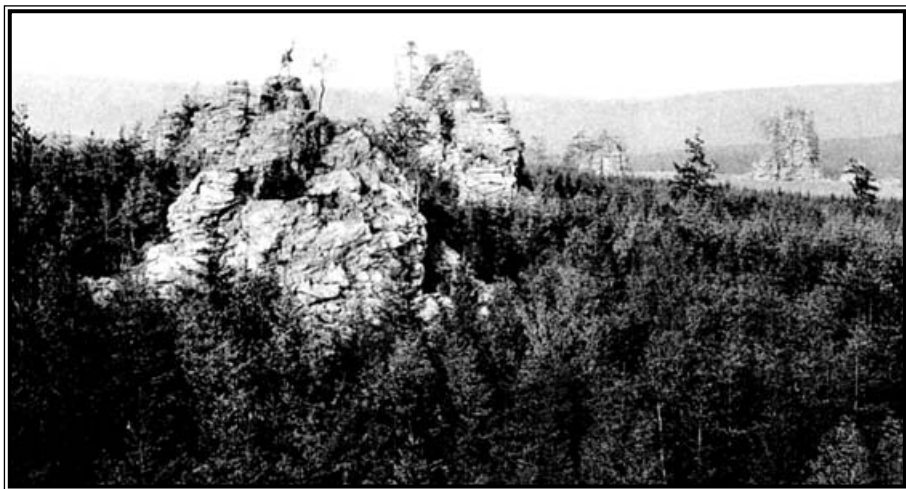
Printed in Czech Republic

ISBN 978-80-86367-74-3

Předmluva

Kronikář Kosmas popisuje Čechy jako „kraj kolem dokola obklíčený horami, jež se obdivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jakoby jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo“. Pobělohorský exulant a spisovatel Pavel Stránský ve svém díle O státě českém uvádí: „Země sama podoby jest vejčité i odevšad obehnána horami a lesem souvislým...“ Oproti němu Otec národa a zakladatel moderního českého dějepiscetví František Palacký o české zemi tvrdí: „Patříce na obraz její na mapě, uhlédáme podobu nepravidelného čtverhranu... Na pokraji svém odevšad obklíčena jest pohořími...“

Tuto zvláštní a zcela ojedinělou podobu Čech si uvědomovali snad všichni autoři, kteří se věnovali popisu naší země. Ať už ji však přirovnávali k vejci, čtverhranu nebo k růži či dokonce k srdci, jedno museli přiznat: ona hrabba hor věničící Čechy není všude stejná. Zatímco na severu představují Krkonoše a Orlické hory přirozený jen těžko překonatelný val a nejinak je tomu na severozápadě, kde se zvedají Krušné hory, a na jhozápadě, kde od pradávna bránila nevítaným vpádům Šumava, východní hranice je podstatně mírnější a nedá se zde hovořit o horách, nanejvýš o vysočině či vrchovině.

Nejvyšší vrchol Žďárských vrchů Devět skal na pohlednici z konce 19. století.

Snad proto, že zde Čechy hraničí s Moravou, zemí ze všech jim nejbližší. Ostatně, jak podotýká už citovaný Palacký, mimochodem sám původem Moravan, „Morava vůbec účastna bývala všech osudů země české s výjimkou krátkotrvalé někdy říše Svatoplukovy, kdežto Čechy samy Moravě podléhaly. Protož my, považující že jméno Moravan značí část národa jen zeměpisně a nikoliv geneticky rozdílnou, kdykoli o národu českém vůbec mluvíme, vždy Slovy jak v Čechách, tak i v Moravě bydlící rozumíme“.

Tato vysočina na pomezí Čech a Moravy nazývá se Českomoravskou vysočinou nebo také, jak někteří zeměpisci tvrdí, Českomoravskou vrchovinou. Není tu vysokých hor, ba žádný ze zdejších kopců či vrchů nedosahuje ani 900 metrů nadmořské výšky. Jsou tu však rozsáhlé lesy, které zdejšímu kraji vtiskují jistou syrovost a malebnost. Sama Českomoravská vysočina nebo jenom Vysočina, jak se nazývá zde zřízený kraj, má jen dvě vyšší oblasti a to Žďárské vrchy, kde jsou nejvyššími body Devět skal s 836 metry nad mořem a Žákova hora s 810 metry nad mořem, a Jihlavské vrchy, jimž dominuje Javoříce s 837 metry. Tedy, jak vidíte, nic moc, milovníci vysokohorské turistiky si zde na své nepřijdou. Přesto je Vysočina důležitým evropským rozvo-

Celkové panorama Jihlavských vrchů na pohlednici z roku 1955.

dím. Ve Žďárských vrších pramení nedaleko od sebe Sázava a Svratka. Zatímco vody Sázavy spěchají přes Vltavu a Labe k Severnímu moři, vody Svratky směřují Moravou a Dunajem na opačnou stranu k Černému moři. Podobně rozdělují vody potoků a říček i Jihlavské vrchy a kopce s nimi sousedící.

Vysočina, někdy nazývaná také Horácko, je krajem o poznání drsnějším, zimy jsou syrovější a mrazivější, jara přicházejí pozdě, zato léta bývají plná síly a barev. O zdejších končinách, ještě než je protnuly železniční spoje a později i dálnice směřující z Prahy do Brna, se říkávalo, že zde lišky dávají dobrou noc. Leckde, zejména v odlehlých vesnicích na Žďársku, to tak platí vlastně dodnes. Příroda, kdysi divoká a nespoutaná, je zde mnohem méně dotčená než v průmyslově rozvinutějších oblastech. Také lidské dějiny sem vstupovaly později. Hlubokými lesy, kde žili vlci a medvědi, si jen pozvolna prosekávali první stezky Keltové, Markomané a po nich Slované. Teprve objevení stříbrných rud u Jihlavy v době panování krále Václava I. sem přitáhlo větší počet osadníků, kteří počali kraj zvolna zalidňovat. Vydejme se teď po jejich stopách, vydejme se na toulky tou malebnou, divukrásnou, byť leckdy poněkud chladnou Vysočinou. Tato knížka však není ani turistickým průvodcem, ani dějepisem kraje na pomezí Čech a Moravy. Spíše chce být výběrem z historických příběhů a událostí, životních osudů slavných osobností a podivuhodných pověstí, které jsou s tímto kouzelným koutem naší vlasti spjaty.

Po Haberské stezce

Znak městečka Habry.

Od Prahy přes Čáslav, Německý (nyní Havlíčkův) Brod, Jihlavu a Moravské Budějovice vedla na Znojmo prastará stezka zvaná Haberská. Proč právě Haberská? To podle tržní osady Habry, kde vstupovala do lesů kdysi pokrývající Českomoravskou vysočinu. První zmínku má o ní Kosmas ve své Kronice české v souvislosti s událostmi roku 1101. Právě tehdy totiž vyvrcholily spory mezi Přemyslovci o knížecí stolec. O Vánocích 1100 se ujal vlády Bořivoj II., syn prvního českého krále Vratislava II. a Svatavy Polské. Jenže podle platného stařešinského řádu měl used-

nout na trůn nejstarší Přemyslovec a tím byl Bořivojův bratranec a údělný brněnský kníže Oldřich. Ten, aby se domáhal svých práv, vyrazil s vojskem sestaveným s pomocí svých německých příbuzných z Moravy do Čech.

U Malína se mu však postavil kníže Bořivoj II. Když Oldřich zjistil, že Bořivoje podporují všichni čeští předáci včetně olomouckých údělných knížat Svatopluka a Oty, raději se vrátil zpátky do Brna. Kronikář Kosmas se tehdy neubráníl ironii, když napsal, že Oldřichovi lidé „odevšad stísnění a v úzkých jsouce, úzkou cestou a velmi těsnou stezkou, kudy se chodí přes hvozď k Habrům, pustili se v noci na hanebný útěk“.

Za panování Otce vlasti Karla IV. byla osada Habry povýšena na městys, získala právo pořádat trhy a používat vlastní znak – červený štít, na němž jsou zkříženy stříbrný starobylý klíč a stříbrný meč se zlatou rukojetí. Po roce 1850 se Habry staly sídlem okresního soudu a v roce 1909 byly povýšeny na město. Jenže po 2. světové válce přišly jak o okresní soud, tak i o statut města. Zpětného povýšení na město se však dočkaly v roce 1992, byť zde nyní žije necelá tisícovka obyvatel.

Habry se mohou pochlubit barokním zámekem, v němž je dnes škola, radnicí z roku 1770 s věžičkou a hodinami, kamenným mostem z počátku 19. století, který vede přes říčku Malá Sázava a především barokním, původně románským kostelem. Třebaže je zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie, pouť se v Habrech každoročně slaví 29. června na svátek svatých apoštolů Petra a Pavla. Jejich jména totiž kostel nesl při svém založení ve 13. století.

Poloha Habrů na důležité zemské cestě však nepřinášela jen požehnání v podobě kupců a poutníků, kteří zde hledali místo, kde by mohli naplnit svůj

žaludek, svažit hrdlo a na chvíli si odpočinout. Přechovalo se tudy valila vojska, která za sebou zanechávala jen mrtvoly a spáleniště. Nejinak tomu bylo v době třicetileté války v 17. století.

Když po jejím skončení do Haber přišel páter Petr, aby se ujal úřadu faráře, našel zde vypálený kostel a sotva čtyřicet domů, které se daly obývat. Naštěstí mu pomohl jeho otec, který byl profesí tesař, a přidali se lidé z městečka i širokého okolí. Všichni věřící přiložili ruku k dílu a během několika let se podařilo opravit jak haberský svatostánek, tak i ostatní kostely náležející do haberské farnosti.

Páter Petr však netušil, jak smutný osud ho ještě čeká. Léto roku 1670 bylo mimořádně horké a suché. Celé týdny nespadla ani kapka deště. Na polích usychalo obilí, sedláci se strachovali o úrodu, studánky vysychaly a zvířata se trápila žízní. Jednoho dne počátkem srpna se od Melechova, ale také od Železných hor nebe zatáhlo černými mraky. Ještě než se snesl vymodlený životodárný déšť, protal oblohu první blesk a takřka vzápětí zaduněl hrom. A pak se rozpoutalo nad hlavami Haberských pravé peklo. Blesk stíhal blesk. „Hoří,“ vykřikl kdosi. „Kostel hoří!“ Vskutku, z kostelní věže i střechy šlehalo ohnivé jazyky. Za chvíli už byl chrám Páně v jednom plameni. Farář Petr sta-

Pohled na Habry v druhé polovině 19. století. Ve výřezu haberská radnice.

čil ještě vynést nejsvětější svátost. Víc nestačil. Lidé se už řadili do řetězu a podávali si vědra z vodou, lili je na oheň, ale vše marné. Požár za chvíli strávil celé jejich dílo. Nový kostel lehl popelem. Farář Petr se ze žalu nad tou zkázou roznemohl a do roka umřel.

Kostel byl pak alespoň provizorně zastřešen, ale na jeho novou opravu chyběly peníze. Až v roce 1676 se hraběti Leopoldu Mellisimovi ze sousedního Vilémova ztratil jeho malý syn Václav Ferdinand. Nešťastní rodiče dali prohledat celý kraj a úpěnlivě se modlili k Panně Marii. Po několika dnech, shodou okolností právě ve svátek Nanebevzetí Panny Marie, našli dřevorubci v lese nedaleko Habrů unaveného, hladového a uplakaného hraběcího synka. Vděčný hrabě Mellisimo nechal Haberským za záchranu svého dědice opravit kostel a se souhlasem pražského arcibiskupství ho dal 15. srpna 1678 vysvětit jako chrám Nanebevzetí Panny Marie.

Podle známého esoterika Martina Stejskala se prý Habry mohou pochlibit hned dvěma ukrytými poklady. Jeden má být zakopán kdesi ve východní části městečka zvané Na Páchu. Prý se ho kdysi jeden zdejší obyvatel pokoušel vykopat, ale truhlice s pokladem se mu přitom propadla ještě hlouběji do země. Nešťastný hledač z toho měl značnou ostudu a nakonec se musel odstěhovat. Poklad tak čeká na svého nálezce dodnes.

Nedaleko Habrů směrem na západ je v lese zvaném Radinov ukryt další poklad. Kdysi tu prý stával dvůr a malý kostelík, pod nímž byla zakopána velká kád se zlatými, stříbrnými a měděnými mincemi. Ale pozor, kdo by dostal chuť poklad vykopat, musí počítat s tím, že ho hlídá velký černý kocour s ohnivýma očima. Místní o něm říkají, že je to sám ďábel.

Pokud se přesto chcete vypravit s detektorem kovů a krumpáčem za poklady, nedělejte si příliš velké naděje na zbohatnutí. Na území nynější České republiky bylo sice za posledních 250 let objeveno něco přes čtyři a půl tisíce pokladů. Jenže se nejednalo o truhly plné zlatých šperků, klenotů a drahokamů. Většinou to byly hromadné nálezy mincí. Cena takového pokladu záleží nejen na kovu, z něhož jsou mince vyrobeny, ale i na jejich historické hodnotě. Podle zákona o památkové péči jsou však všechny takové nálezy vlastnictvím státu a nálezce je povinen odevzdat je nejbližšímu muzeu či jiné státem pověřené instituci. Má přitom nárok na odměnu ve výši 10 procent z ceny nálezů. Odborníci odhadují, že zdaleka ne každý nálezce se s tím spokojí a je proto pravděpodobné, že mnohé nalezené poklady končí u překupníků, zlatníků nebo v soukromých sbírkách.

A že i na Českomoravské vypočině se mohou poklady najít, svědčí případ, který se odehrál v říjnu 2004 v obci Vídeň u Velkého Meziříčí. Manželé Ambrožovi zde při práci na zahrádce náhodně vykopali nádobku s větším množ-

stvím stříbrných pražských grošů a drobných moravských mincí, pocházejících z 15. století. Takže alespoň něco!

Každé pořádné město má svoje strašidlo nebo dokonce hned několik. Habry jsou sice městem malým, ale strašidla mají, respektive měly, dvě. To bylo tak... Před dávnými časy zde žil sice bohatý, ale notně chamtivý sedlák jménem Belihar. Za městem při silnici na vesnici Zboží míval louku, která sou sedila s loukou chudé vdovy Kociánové. Hranici mezi oběma loukami vyznačoval kamenný mezník, který Beliharovi nedával spát. Dumal a dumal, proč musí mít Kociánová tak velkou louku. Vždyť jak by se mu hodilo, kdyby ta jeho byla kapánek větší! A tak dumal, až nakonec vydumal jednoduchou věc. Když jednou zase nemohl samou závistí usnout, oblékl se a v noci potmě se vydal za město. Vykopal kamenný mezník a posunul ho o kus dál do louky vdovy Kociánové. Když si chalupnice ničeho nevšimla, vydal se za město o pár dní později znovu a zase si svoji louku o kousek zvětšil. Tentokrát si už toho vdova povšimla, zahrnula Belihara výčitkami, ale ten dělal, že se ho to netýká, že on s posunováním mezníku nemá nic společného. Co chudák Kociánce zbývalo? Protože to byla zbožná osoba, zašla za farářem z kostela Nanebevzetí Panny Marie a požádala ho, aby sedlákovi domluvil.

Ale kdepak farář! Ten býval s Beliharem jedna ruka. Vždyť spolu také každou neděli mazali karty v hospodě a sedlák, aby to měl dobré i na onom světě, rád faráři nějakou tu zlatku podstrčil. A ten pak dělal, že se nic neděje a Kociánce vzkázal, aby na něj s nějakými hloupostmi o zmenšující se louce nechodila. Však peníze už zkazili nejednoho člověka, haberský farář nebyl v tomto ohledu výjimkou. To už vdově zbýval z její louky jen malý proužek a Belihar měl na rukou pěkné mozoly od toho, jak každou noc posunoval těžký žulový mezník.

Ale na každého jednou dojde. Kdovíjak to tam nahoře zařídili, že ve stejný den zemřeli oba – chamtivý sedlák Belihar i farář, který se jím rád nechával podmazávat. Snad je vzal rohatý do pytle jedním vrzem a odnesl do pekla, kdo ví! Jisté je, že od té doby museli oba v Habrech strašit. Sedlák Belihar se noc co noc ploužil po loukách za městem s těžkým mezníkem na zádech a hořekoval: „Kam ho dám? Kam ho dám?“ To zesnulý farář to měl jednodušší. Večer co večer se vydával do hospody, aby v kartách prohrál ty peníze, které vymánil na věřících a kterými se dával podmazávat. Jenže to víte, hrát karty se strašidlem, na to nemá každý žaludek. Brzy se hospodě každý zdaleka vyhýbal a hostinskému zbyly jen oči pro pláč. Nakonec zašel za novým farářem, aby mu hospodu vykropil svěcenou vodou. Ta prý na podobná strašidla platí. Jenže na nebožtíka faráře nebyla ani svěcená voda nic platná. Hostinský se proto vydal na radnici ke starostovi, aby mu pomohl.

Starostové sice vždycky mívají velké hlavy a to nejen na čepici, jenže v tomto případě by neporadil ani starosta z Brodu nebo z Jihlavy. A že to jsou přece jen větší města! Však hostinský nebyl se svou stížností sám. Chodili za ním haberské mámy, že prý se děti bojí na louku, jak tam straší starý Belihar, stěžovali si kupci, že jim kvůli strašení nejdou obchody, a všichni mleli stále to samé: „Starosto, něco s tím udělejte!“

A tak starosta zavolal místního posluhu, ať vybuchne, že každému, kdo Habry dvou strašidel zbaví, bude vyplacena pěkná řádka zlatáků z obecní kasy a ještě navíc na celý rok mu budou odpuštěny daně.

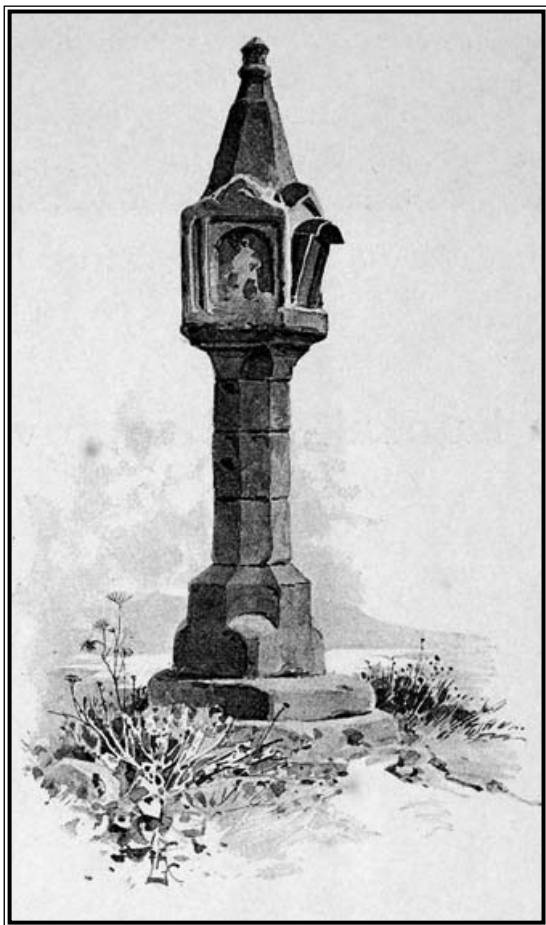
Ale ani to nikoho z místních, ani z okolí nenalákalo.

Nakonec pomohla náhoda. Jednou šel přes Habry kolem říčky Sázavky vysloužilý voják. Asi se vracel z turecké vojny, kdo ví, každopádně přicházel do městečka už za tmy. Jak tak jde, vidí chlapíka, který na zádech vláčí kamenný mezník a skuhrá: „Kam ho dám? Kam ho dám?“

Veterán se zastaví, podívá se na strašidlo a bez mrknutí oka prohlásí: „Prostě ho dej tam, kdes ho prve vzal!“

Belihar se zatetelil radostí, vsadil kámen na původní místo a rozplynul se jako dým. Voják zaslechl jen: „Pánbůh ti to tisíckrát oplať, dobrý člověče!“

Pokývl nad tím hlavou a protože měl pořádný hlad a žízeň, zamířil do místní hospody, aby tady utratil pár posledních grošíků. Vstoupí dovnitř, kouká a di-

Boží muka na Vysočině.

ví se. V hospodě seděl jen tlustý farář, před sebou balíček karet a měšec zlatáků a za pípou se strachy tetelil hostinský. „Hej hospodo,“ zvolal veterán. „Nalej mi pěknou hladinku, ať spláchnu prach, který jsem dnes na cestách spolykal.“ Pak se otočil k faráři: „A co vy, velebný pane? Chcete si zahrát očko?“

Farářův duch mlčel, jen mu karty v ruce zašustily. A že byl voják karbaník nad jiné zdatný, za chvíli strašidlo obehrál o celý váček peněz. Sotva mu farář vyplatil poslední zlatku, rozplynul se a zase se ozvalo: „Pánbůh ti to tisíckrát oplatí, dobrý člověče!“

Když to uviděl hostinský, vyběhl na náměstí a dal se do křiku: „Lidé zlatí, strašidlo je pryč. Honem pojďte na pivo! Dneska čepuji zadarmo!“ Všichni chlapi v Habrech už byli pěkně vyprahlí a honem se nahrnuli do hospody a opřekot si objednávali. Nejvíc debužíroval a popíjel, toť se ví, vysloužilý voják, který město zbavil strašidel. Každý ho chtěl na něco pozvat, třebaže měl teď vyhraný farářův váček zlatáků. Teprve ráno ho pustili zase dál a že se mu šlo s penězi veseleji, to snad ani nemusím dodávat. A Habry od té doby nemají žádné strašidlo.

Než se s tímto městečkem rozloučíme a vydáme se dál po Haberské stezce na Havlíčkův Brod, představíme si ještě dva zdejší významné rodáky. Prvním z nich byl JUDr. František Ladislav Chleborád, který spatřil světlo světa 14. listopadu 1839. Vystudoval sice práva, ale stal se prvním organizátorem dělnického hnutí u nás. Od prosince 1867 byl redaktorem časopisu *Dělník*, v němž vysvětloval svoji představu povznesení dělnictva z často velmi bídných sociálních poměrů. Chleborád nabádal dělníky, aby se sdružovali do svépomocných spolků. Sám pak v Praze založil první takový spolek, který se nazýval Oul. Brzy v Čechách vzniklo na tři sta podobných spolků a František Ladislav Chleborád se stal respektovaným představitelem dělnictva. Když se 16. května 1868 pokládal základní kámen Národního divadla, účastnilo se slavnostního průvodu na tři tisíce členů pražského Oulu na čele s Chleborádem. On sám pak za české dělníky poklepal na základní kámen.

Brzy se však dostal do sporů s dalšími dělnickými předáky, kteří pokládali svépomocné spolky za přežitě a přikláněli se spíše k budování odborového hnutí a k účasti dělníků na politickém životě. V roce 1869 Chleborád odešel z redakce *Dělníka*, vzdal se předsednictví v Oulu a opustil dělnické hnutí. Zato přijal funkci prvního ředitele banky Slávie, původně určené pro pojištění dělníků. Později zanechal z veřejného života úplně a věnoval se advokátní praxi. Nakonec se odstěhoval do Ruska, kde působil jako státní rada na carském ministerstvu financí. Zemřel v roce 1911 v Sankt Petěrburgu.

Druhým významným rodákem byl JUDr. Adolf Stránský. Narodil se 8. dub-

na 1855 a stejně jako Chleborád vystudoval práva. Nejdříve pracoval jako advokátní koncipient v Brně a později byl redaktorem listu Tribune ve Vídni, v němž hájil zájmy slovanských národů v rakousko-uherské monarchii. Po návratu se znovu usadil v Brně, kde měl vlastní advokátní kancelář a zároveň se věnoval politice jako člen mladočeské strany. Dlouhé roky byl mluvčím brněnské české menšiny a velice se zasloužil o posílení českých pozic na Moravě. V roce 1889 založil v Brně Moravské listy, které byly v roce 1893 přejmenovány na Lidové noviny a s přestávkami vycházejí dodnes.

V letech 1895 až 1918 působil jako poslanec ve vídeňské říšské radě a také v moravském zemském sněmu. V roce 1918 byl za národně demokratickou stranu jmenován do Národního výboru a po vzniku republiky, na němž se výrazně podílel, se stal poslancem revolučního Národního shromáždění. V první československé vládě Karla Kramáře zastával funkci ministra obchodu a ve volbách v roce 1920 byl zvolen do senátu.

V září 1925 po neshodách právě se zmíněným Karlem Kramářem opustil řady Čs. strany národně demokratické a spolu se svým synem Jaroslavem a významným ekonomem profesorem Karlem Englišem založil Národní stranu práce. Spoluautorem programového prohlášení této strany byl bývalý spolupracovník T. G. Masaryka Jan Herben a stranu pomáhali propagovat i mladí novináři a spisovatelé Karel Čapek a Ferdinand Peroutka. Když však Národní strana práce ve volbách neuspěla, opustil Adolf Stránský, na rozdíl od svého syna politiku, a věnoval se hospodářské činnosti jako prezident Pražské železářské společnosti. Zemřel v roce 1931 v Brně.

Za kostlivcem do Brodu

Erb rodu Lichtenburků,
zakladatelů Brodu.

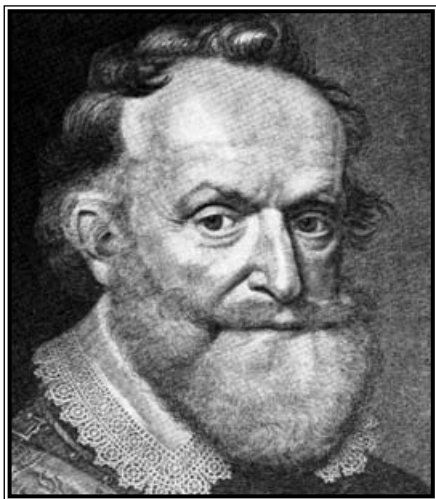

Městský znak
Havlíčkově Brodu.

Havlíčkův Brod, kam máme nyní naměřeno, se jmenuje po někdejším českém novináři, básníkovi a vlastenci teprve od roku 1945. Před tím se nazýval Německý Brod, ale v euforii z vítězného konce 2. světové války, kdy si Češi oškličili vše německé, byl přejmenován do dnešní podoby. Jenže ani Německý Brod není původním názvem města, do něhož jsme nyní spolu zavítali. Úplně nejdříve se totiž sídlu při brodu přes řeku Sázavu říkalo Smilův Brod. To podle jejího zakladatele Smila I. z Lichtenburka, významného českého velmože 13. století.

Narodil se někdy před rokem 1220 jako syn Jindřicha z rodu Ronovců, který vykonával úřad královského purkrabího v Budyšíně a v Žitavě, odtud tedy získal přídomek ze Žitavy. Jindřich ze Žitavy se spolu se svým bratrem Častolovem a nejstarším synem Smilem v letech 1248 až 1249 podílel na potlačení vzpoury královice Přemysla Otakara II. proti jeho otci Václavovi I. Odměnou za to dostali od krále oblast Železných hor a přilehlé území na českomoravském pomezí. Smil zde pak nechal zbudovat rozsáhlý rodový hrad Lichtenburk nebo také Lichnice, který se v písemných pramenech poprvé objevuje v roce 1251.

Asi v roce 1240 se Smil, píšící se podle svého nového hradu „z Lichtenburka“, oženil s mladší sestrou svatě Zdislavy z Lemberka, Alžbětou. Stal se tedy švagrem a také blízkým přítelem Zdislavina chotě Havla z Lemberka. Spolu s ním, dále s Bočkem z Obřan, Vokem z Rožmberka a dalšími šlechtici se jako asi šestadvacetiletý zúčastnil výpravy proti rakouskému vévodovi Fridrichovi II. řečenému Bojovný. Toto

Hrabě Jindřich Matyáš z Thurnu,
vůdce povstání českých stavů v roce 1618.

válečné dobrodružství však skončilo špatně. Češi byli 26. ledna 1246 u Lávy nepřitelem rozprášeni. Přes Smilovo poměrné mládí mu v dalších letech král Václav I. svěřil vysoký dvorský úřad – jmenoval ho nejvyšším pražským purkrabím.

Mezi nejbližšími důvěrníky panovníka zůstal i v době kralování Václavova syna. Třebaže se podílel na potlačení vzpoury patnáctiletého Přemysla Otakara II. proti jeho otci, později k mladičkému kralovici velice přilnul. Po jeho nástupu na trůn v roce 1253 se pravidelně objevoval po jeho boku. S králem „železným a zlatým“ se zúčastnil křížové výpravy proti pohanským Prusům i vítězné bitvy nad uherským vojskem u Kres-

senbrunnu. Už sice nevykonával žádný dvorský úřad, zato ho panovník často využíval jako diplomata. Například už v roce 1253 se spolu s Jarošem ze Slivna a Bočkem z Obřan zúčastnil jednání s papežským nunciem Velaskem a s dalšími dvěma českými šlechtici byl přítomen volbě římského krále, patrně se jednalo o Alfonse Kastilského. Dalimilova kronika to zmiňuje v souvislosti s tím, že Smil tehdy získal za vítězství v rytířském turnaji polepšení svého erbu o červeného kapra s pavími perý v chocholu přilbice nad štítem:

*„Když má římský král být zvolen, k sněmu
káže pán českého národa
ihned jet Smilovi Světlíckému,
jakož i Havlovi Jablonskému
a s nimi Hronovi z Náchoda.
Hron moudrostí vynikl při té volbě.
Římský král mu službu nahradí
červeným lvem v zlatém pozadí.
Také Smil je dobře zajištěn.
Červeného kapra směle v kolbě
dobývá a Havel ratištěm
štípený si získává zas štít.“*

Na pomezí Čech a Moravy kolem Jihlavy byla po roce 1240 objevena rozsáhlá ložiska stříbra a část těchto nalezišť spadala do lichtenburské rodové domény. Smil se díky tomu stal jedním z nejbohatších českých velmožů. V místech, kde Haberská stezka překračovala řeku Sázavu a stáčela se na královské horní město Jihlavu, založil Smil nové město zvané Brod. V jedné z prvních listin je dokonce označováno jako Smilův Brod. Podle německých osadníků, které nález stříbra přilákal, se mu však později začalo říkat Německý Brod. Zdejší faru při kostele zasvěceném Panně Marii pak Smil věnoval Řádu německých rytířů, s nimiž se sblížil při křížové výpravě Přemysla Otakara II. do Pruska. Celé lichtenburské dominium v tomto koutě východních Čech bylo zároveň posíleno výstavbou dalších hradů jako Žleby, Ronovec, Smrdov, později přibýly Lipnice a Ronov, a městeček Přibyslav, Chotěboř a Krucemburk.

Smil I. z Lichtenburka představoval vsutku mimořádnou osobnost své doby. Byl to obratný politik, zdatný válečník, miloval rytířské turnaje, jichž se horlivě a úspěšně účastnil, byl schopný podnikatel bohatnoucí zejména z těž-

Celkový pohled na Havlíčkově náměstí v Havlíčkově Brodě v 19. století.

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Havlíčkově Brodě.

by stříbra, štědře podporoval nejen Řád německých rytířů, ale také například cisterciácký klášter ve Žďáře nad Sázavou, který obdaroval z věna své manželky Alžběty, dcery Přibyslava z Křižanova. Mimo to byl Smil na šlechtice své doby dosti vzdělaný, jinak by ho král Přemysl Otakar II. nepověřoval diplomatickými úkoly. Měl zřejmě zálibu v dvorské rytířské poezii své doby, jak o tom svědčí v tehdejších českém prostředí nezvyklá jména jeho dvou mladších synů – Oldřicha a Raimunda, upomínající na proslulé dvorní básníky.

Smil I. z Lichtenburka si také potrpěl na přepych a nádheru. Jeden ze soudobých kronikářů ho popsal následovně: „Jede v přehožu z baldachýnu, není nad krásnějšího jemu, a právě tak kabátec zdobný, rytíři velmi je slušivý. Štít i helmice s ozdobou, jsou pravou rytířskou nádherou...“ Na pečetení svých listin používal nezvykle velké pečeti a o jeho pýše svědčí i titul, jakého v latinsky psaných listinách používal: „Zmilo, dei gracie dominus de Luh-

Havlíčkovbrodská radnice s pověstným kostlivcem ve výklenku na štítě.

tenburc.“ Tedy přeloženo: Smil, z boží milosti pán na Lichtenburku. Takhle sami sebe titulovali jen knížata a králové!

Smil I. z Lichtenburka, „muž bohatý, štedrý a rodu urozeného, jenž proslul svým jméním, zdatností a slávou, mimo to srdnatý rytíř“, jak ho popsala Žďárská kronika, zemřel v roce 1269. Měl tedy svým způsobem štěstí, že už se nedožil pádu krále Přemysla Otakara II. a jeho smrti v bitvě na Moravském poli.

Smilův syn Hynek z Lichteburka vydal v roce 1278 tzv. Brodské privilegium, které upravovalo městskou správu a městský horní zákoník. V roce 1319 se majitelem Německého Brodu a okolních stříbrných dolů stal příbuzný Lichtenburků a jeden z tehdy nejmocnějších mužů království Jindřich z Lipé, o němž si více povíme v souvislosti s hradem Lipnice. Poté se v držení města vystřídalo několik šlechtických rodů.

Za husitských válek se Německý Brod stal němým svědkem porážky druhé křížové výpravy. Právě ve zdech města vyvrcholilo jedno z nejslavnějších vítězství v té době už zcela slepého hejtmana Jana Žižky z Trocnova. Ale začněme příběh této bitvy hezky po pořádku. V prvních dnech prosince 1421 vstoupil Zikmund Lucemburský v čele druhé křížové výpravy do Jihlavy, královského horního města na moravsko-českém pomezí. Husitská polní vojska se rozhodla zastavit nepřítele u Kutné Hory, jejíž měšťané se nedávno přidali ke kalichu. Žižka však Kutnohorským přesto nedůvěřoval a v neděli 21. prosince hned po ranní mši vytáhl se svými bojovníky z města a dal sešikovat vozovou hradbu. Právě včas. Poslové kutnohorské městské rady se totiž tajně vydali k Zikmundovi a nabídli mu, že jeho uherské jízdy otevřou městské brány. Křížáci pak v noci vpadli do města a všechny přítomné husity, například dosazeného mincmistra Mikuláše Dědibaba, povraždili. Jen náhodou se zachránil někdejší Husův žák mistr Petr z Mladoňovic.

Obrovská Zikmundova armáda zatím zcela obklíčila Žižkovo ležení, chráněné vozovou hradbou. Vypadalo to, že tentokrát je osud slepého hejtmana zpečetěn.

Jan Žižka si však i tentokrát věděl rady. Tak jako bylo jeho zvykem riskovat ve starých lapkovských časech, zariskoval i tentokrát. Uprostřed noci z 22. na 23. prosince 1421 probudily křížáky rány z děl. Žižka nechal zapřáhnout do válečných vozů, na které umístil děla, a kryt jejich palbou vyrazil proti svým obláhatelům, hladce prošel jejich zmatenými řadami a zmizel s celým vojskem ve tmě.

Zikmund si vytvožil Žižkovo počínání jako jeho porážku, a proto vzhledem k nastávajícím vánočním svátkům dovolil své žoldněřské armádě volně se rozptýlit po okolí a trochu se zabavit rabováním, znásilňováním, pitím a ho-

dováním. Jeho lehkomyšlnost šla tak daleko, že ani nevyslal zvědy, aby se poohlédli po polním vojsku táboritů a pražanů. O to větší pak bylo jeho překvapení, když se na Tři krále, 6. ledna 1422, početné řady husitů nečekaně vynořily v těsné blízkosti Kutné Hory. Zikmund, v té chvíli jen s malým vojskem, na nic nečekal, dal naložit kořist, zapálil Kutnou Horu a rychle ujížděl směrem k Jihlavě.

Husité se nejdříve věnovali hašení města, které bylo stříbrnou pokladnicí království a rozhodně nesmělo lehnout popelem. Přesto byly Žižkovy oddíly brzy Zikmundovi v patách a po dvou dnech ho dostihly u Haber na půl cesty do Německého Brodu na návrší, kde se dodnes ukazuje údajný Žižkův kamenný stolec. Ale sotvaže se husité přiblížili ke křižákům na dostřel svých děl, ti se znovu dali na útěk. K žádnému většímu boji tedy nedošlo.

Část Zikmundových žoldněrů se sice opevnila v Německém Brodě, ale vydržela zde vzdorovat pouhý den. 10. ledna pronikli husité rozstřílenými hradbami města, pobili zde téměř dva tisíce vojáků i místních měšťanů a další zahynuli, když se pod nimi na útěku probořil led zamrzlé řeky Sázavy. Žižkovi přitom padlo do rukou pět set vozů plně naložených kořistí, kterou si Zikmund odvážel s sebou do Uher. V troskách Německého Brodu byl pak 11. led-

Takto idylicky vypadalo dnešní havlíčkobrodské Smetanovo náměstí v polovině 19. století.

na 1422 po děkovné mši za slavné vítězství, jak zaznamenaly staré letopisy české, slepý hejtman Žižka pasován na rytíře. Ve starých letopisech se dále o Brodu dočítáme, že „sedm let bylo to město pusté. Vlci a psi žrali na náměstí mrtvá těla, která pochovávali sedláci...“

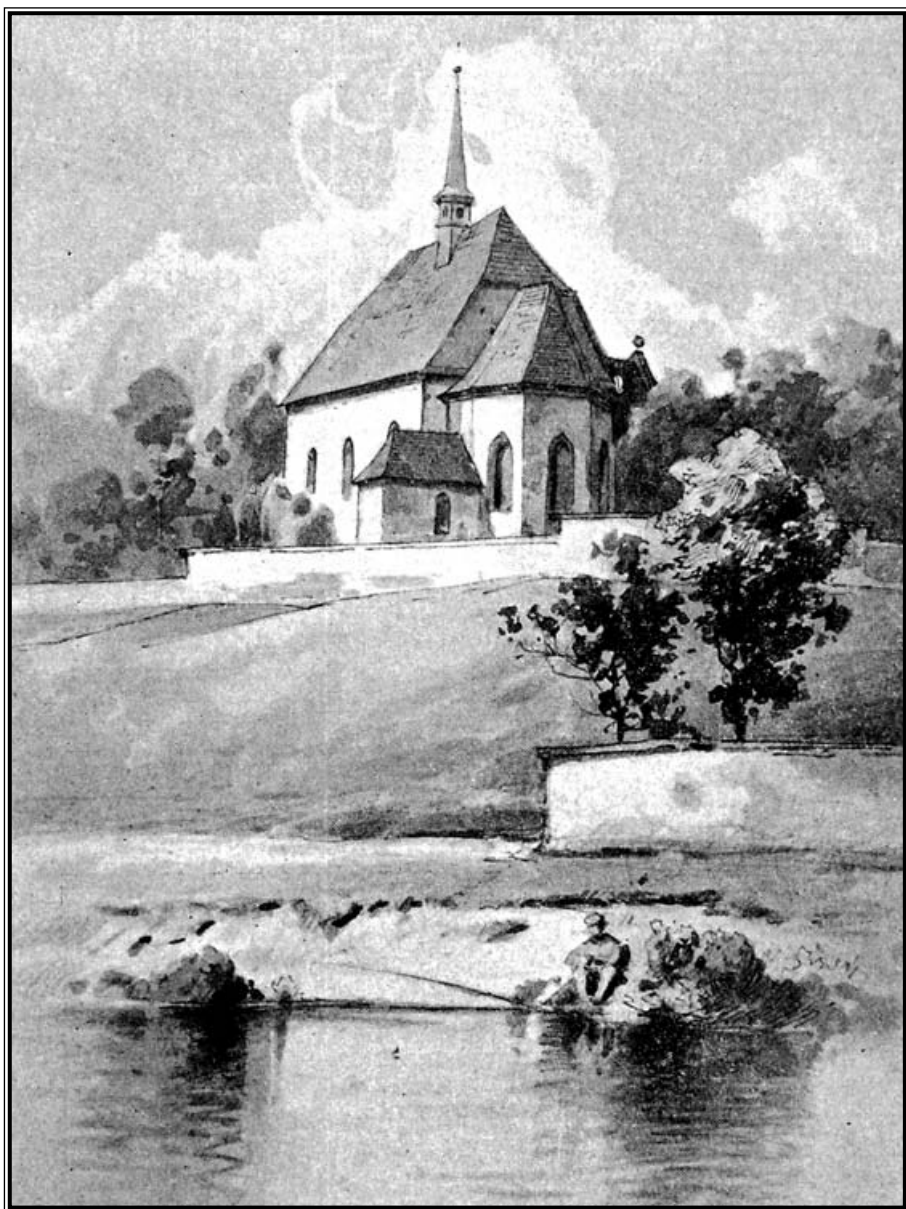
Po skončení husitských válek se majitelem Německého Brodu stal Mikuláš Trčka z Lípy, který patřil k nejbohatším šlechticům v zemi. V majetku Trčků zůstalo město do poloviny 16. století, kdy se dostalo do rukou původně severoitalského rodu Thurnů. František Thurn udělil v roce 1566 Německému Brodu nový znak, odvozený z rodového erbu. Thurnové měli mimo jiné v erbu červenou věž s cimbuřím, ve znaku Brodu jsou dvě červené věže, spojené hradbou s bránou. Syn Františka Thurna generál Jindřich Matyáš patřil k předním vůdcům stavovského povstání a po jeho porážce musel České království opustit.

Brod se tak znovu dostal do vlastnictví Trčků a zůstal v jejich majetku až do smrti posledního mužského představitele tohoto rodu Jana Rudolfa Trčky v roce 1634. Rozsáhlý trčkovský majetek byl poté císařem Ferdinandem II. konfiskován pro údajnou účast syna Jana Rudolfa Adama Erdmana Trčky na Valdštejnově spiknutí. Brodským měšťanům se pak podařilo dosáhnout toho, že se jejich město stalo v roce 1637 městem královským se všemi s tím spojenými právy a privilegii.

Vraťme se však opět do vzdálenější minulosti. Ještě koncem 15. století se totiž v Brodě odehrála událost, která vstoupila do pověstí a dones ji připomíná kostlivec ve výklenku renesančního štítu zdejší radnice. Jakže se to vlastně všechno odehrálo?

Stalo se to údajně v roce 1472, kdy na českém trůně nepříliš pevně seděl král „Dobře“, jak se přezdívalo Vladislavovi II. Jagellonskému. Prý, aby měl ode všech pánů pokoj, říkával na vše latinsky „bene“, tedy „dobře“. Situaci měl o to ztíženější, že Moravu držel ve své moci uherský král Matyáš Korvín, který se o rok dříve dal v Jihlavě korunovat papežským legátem Rovarellim také na českého krále.

Uznáte sami, milí čtenáři, že v sousedním Brodě, podporujícím řádně zvoleného Vladislava II., z toho nebyli dvakrát nadšeni. Zvlášť když město, navzdory svému názvu, bylo spíše české a kališnické, zatímco Jihlava především německá a zaručeně katolická. Že to mezi sousedními městy občas neklape a měšťané na sebe navzájem nevraží, vám snad ani nemusím vysvětlovat. Však je dobře známo, jaké vášně občas panují třeba mezi Hradcem Králové a nedalekými Pardubicemi. Ani s Německým Brodem a Jihlavou to nikdy nebývalo jiné. Hádali, kdo má větší radnici, vyšší kostelní věže, a takové věci, ale nyní je navíc rozdělovala národnost obyvatel, náboženská víra a ještě ke

Hřbitovní kostel sv. Vojtěcha, který byl založen už ve 13. století jako součást původní osady Brod.

všemu i osoba krále. Od sousedských hádek to brzo přešlo k vzájemným rvačkám, ba k ozbrojenému boji.

Jihlavští Němci, ve své pýše povzbuzeni Matyášem Korvínem, vytáhli s vojskem proti Německému Brodu, ale pevné městské hradby, které si zdejší měšťané zbudovali poučení husitskými válkami, je zastavily. Marně je ostřelovali z děl, marně na ně z velkých praků metali velké kameny, marně je šturmovali se žebříky, marně se beranidly dobývali do městských bran. Po každé byli odrazeni s krvavými hlavami.

Lví podíl na výtečné obraně Brodských měl hlásný Hnát, který se z mohutné čtyřboké věže kostela Nanebevzetí Panny Marie bystře rozhlížel po okolí a vyzváněním dával obráncům včas vědět, když se Jihlavané pokoušeli o ztečení městských hradeb. A tak to šlo den po dni, jihlavským Němcům nepomohly ani překvapivé noční útoky. Bystrý zrak hlásného Hnáta Brodské pokaždé včas varoval.

Však také Hnáta chválili a ten byl na všechny ty pochvaly náležitě pyšný. „Nebýt mě, tak už byl Brod dávno dobyt,“ nafukoval se v hospodě poté, když Jihlavští konečně odtáhli od městských hradeb. Nikdo netušil, že to byl jen manévr k oklamání obránců. Všichni v Německém Brodě přijali z jásotem Hnátovo hlášení, že jihlavské vojsko vyklidilo svůj tábor před městem a odpochovalo za obzor. „To je vítězství!“ radovali se měšťané a honem se nahrnuli do krčem a hostinců, aby válečný úspěch náležitě oslavili. Nejvíce se, jak už bylo řečeno, naparoval Hnát. Tu si k němu přisedl jakýsi potulný mnich. Do tváře mu nebylo příliš vidět, protože měl svou kápi staženou hluboko do očí. Jeho ústa však byla velmi výmluvná.

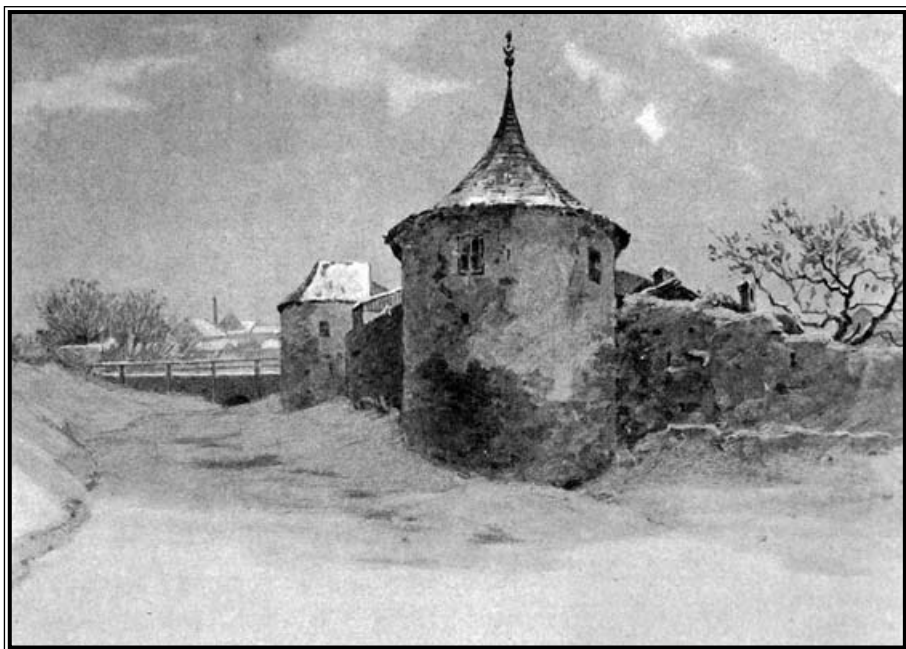
„Přišu latinskou kroniku o dějích v zemi české,“ vykládal hlásnému, „a chtěl bych v ní zmínit i vaši osobu jako nejvýznamnějšího muže z celého Německého Brodu.“

Když to Hnát uslyšel, ještě více se nadmul samou pýchou. Vždyť se o něm bude psát v kronice a všichni potomci si o jeho zásluhách budou číst. A jal se hovornému mnichovi vykládat, jak dnem i nocí z věže obzírá okolí města, aby včas ostatní měšťany varoval před případným nebezpečím. A když ho mnich velkoryse pozval na žejdlík vychlazeného rýnského, jen mu chtivě zaskvítila očka a rád si s kronikářem připil. Nevšiml si však, že mu ten mazaný ptáček cosi nasypal do poháru. Víno ho pěkně rozkurážilo a měl pak co dělat, aby zvládl všechny ty strmé schody, když se v noci vracel do své světničky na věži. Předsevzal si sice, že bude hlídat, ale oči se mu klížily mnohem víc, než kdykoliv jindy, a brzy usnul jako dudek. Spal a spal a ze spaní chrápal, jako když pilou dřevo řeže.

Tak se stalo, že neviděl, jak se k hradbám Brodu blíží z několika stran svět-

la pochodní, jak pod rouškou noci se k městu sbíhají jihlavští ozbrojenci, přistavují žebříky k bráně a vpadají do města. Útok byl tak nečekaný, že teprve když Jihlavané zapálili první domy a světlo ohňů proměnilo noc v den, zmohli se Brodští na odpor. Ale už bylo pozdě. Nezbyvalo jim než kapitulovat a smířit se s podmínkami, které jim jihlavští Němci na radnici nadiktovali. Všichni kališníci museli Brod opustit, konšelé museli uznat Matyáše za českého krále a město muselo ze své pokladny vyplatit Jihlavě značnou sumu peněz. A to se ani nezmiňuji o bohaté kořisti, o níž sice v dohodě o průměří nebylo ani slovo, ale kterou si Jihlavané odváželi na svých vozech.

Brodští přijali svoji potupu se skřípěním zubů a samozřejmě hledali viníka. „Za to může Hnát!“ zvolal kdosi. „Měl přece hlásit, že se Jihlavané blíží k městu, ale nic nehlásil.“ „To je pravda!“ souhlasili ostatní. A hned se začali po dříve oslavovaném hlásněm shánět. Našli ho na věži, jak si klidně pochrupuje. To je tak rozlítlo, že ho vzbudili, hnali po schodech dolů, aby ho předali světské spravedlnosti. Původně ho chtěli pověsit, ale než přivedli kata, vrhly se na něho brodské ženy, samy ho shodily do hradebního příkopu a ukamenovaly k smrti.

Zbytky hradeb bývalého Německého Brodu, jak je zachytil malíř koncem 19. století.

„Co teď s ním?“ zalekly se, když viděly, čeho se dopustily.

„Stihl ho spravedlivý trest,“ uznal sám purkmistr a hned přišel s nápadem. „Když už nevisí na šibenici, jak by si zasloužil za své provinění, ať je tedy jeho kostra pro výstrahu na věčné časy vystavena v průčelí radnice.“

Jak řekl, tak se stalo. Co víc, našel se šikovný mechanik, který dal kostlivci Hnátovi do levé ruky zvonec a dráty, a soustavou ozubených koleček ji spojil s hodinovým strojem. Nyní kostra hlásného za trest, že nezabránil jhlavskému útoku, zvonila pravidelně každou hodinu. V pravé ruce pak držela jako smrtka kosu s latinským nápisem *Qua hora nescis, tedy česky V* kterou hodinu nevíš. Čímž je rozuměno, že nikdo neví, kdy ho čeká smrt.

V roce 1662 zachvátil Německý Brod ničivý požár. Tehdy vyhořela také radnice a plameny zničily i kostru hlásného Hnáta. Proto byl při obnově radnice do výklenku v průčelí vsazen nový kostlivec, tentokrát dřevěný, který tady každou hodinu zvoní dodnes.

Národní mučedník Havlíček

Že Karel Havlíček, český novinář, spisovatel, básník a také národní mučedník, jehož jméno od roku 1945 někdejší Německý Brod nese, se nenarodil zde, ale v nedaleké vsi Borové, ví každý školák. Však také tento český klasik podle svého rodiště používal příjmení Borovský. Jeho otec Matěj byl sice ze selského rodu, lákal ho však obchod. V Praze získal kupeckou praxi a po návratu na Vysočinu si právě v Borové vystavěl dům a v něm otevřel obchod se smíšeným zbožím. A že měl podnikatelský talent, zavedl se především ve lněném semenu a kůžích, které vozil na trh až do Brna. Díky své přirozené inteligenci a autoritě, jíž se u svých sousedů těšil, se brzy stal jakýmsi venkovským bankéřem, u něhož si okolní rolníci ukládali peníze.

Devítiletého syna Karla poslal do školy nejdříve do Jihlavy, aby se naučil německy, ale protože cizí prostředí špatně snášel, o rok později ho dal do gym-

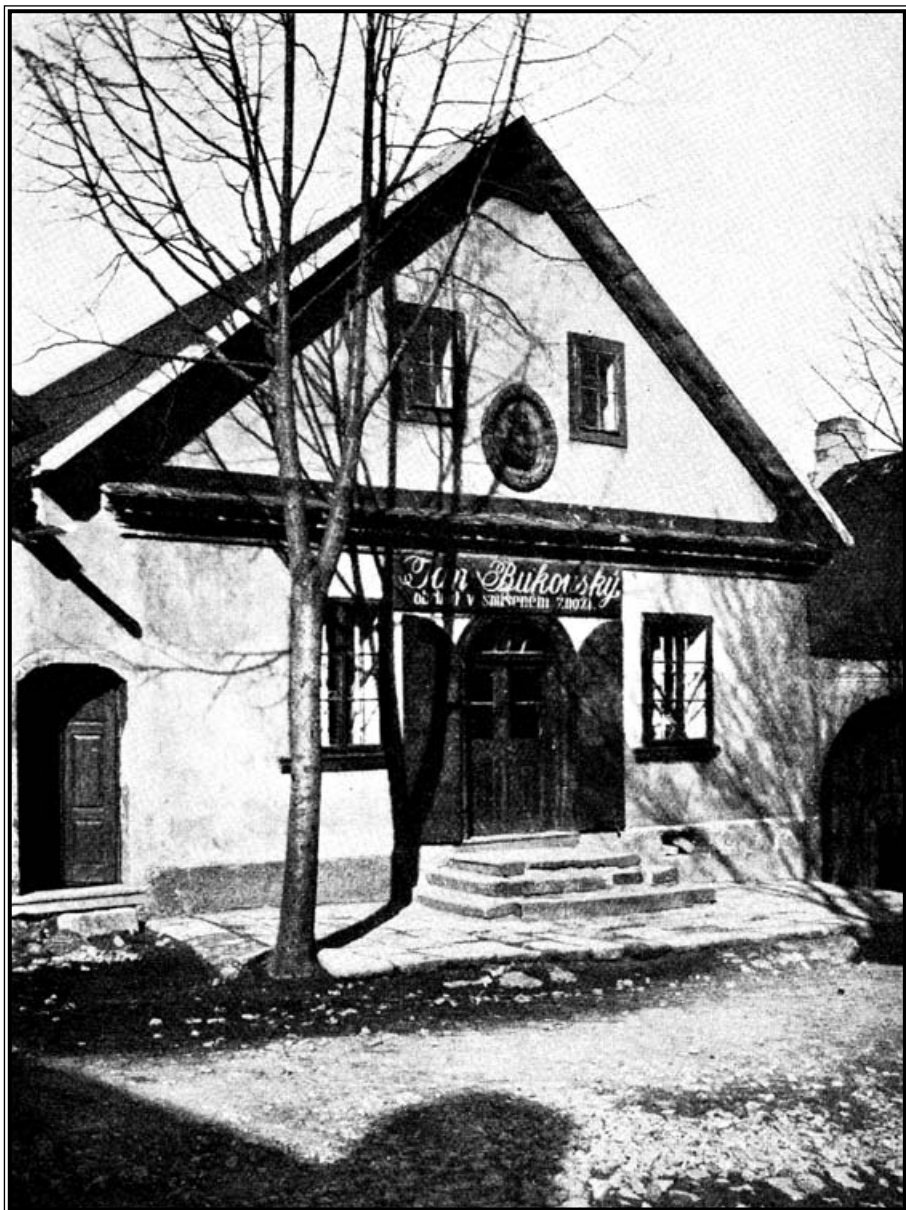
Rodiště Karla Havlíčka Borová na obraze Karla Liebschera.

názia v Německém Brodě. Zde pak v roce 1832 koupil prosperující kupec Matěj Havlíček tzv. Rolandovský dům čp. 19 v severozápadním rohu náměstí, kam se o rok později s celou rodinou nastěhoval. Původně renesanční objekt ze 16. století zdobí nárožní arkýř s věžičkou. Průčelí bylo v roce 1871, tedy patnáct let po smrti Karla Havlíčka novogoticky upraveno. Dnes v něm nalezneme městské muzeum s Památníkem K. H. Borovského.

V roce 1838 odtud sedmnáctiletý budoucí novinář a spisovatel odešel do Prahy studovat filozofii a v roce 1844 se sem po svém působení jako vychovatel v Rusku vrátil. A právě tehdy se zde při organizování českého ochotnického divadla zamiloval do mladičky Fany Weidenhofferové ze zámožné brodské rodiny. Její rodiče však na jejich vztah pohlíželi s nedůvěrou. Pravda, Havlíček sice pocházel z dobré kupecké rodiny, ovšem sám představoval nejistou existenci. Proto odešel do Prahy, kde se díky přímlově Františka Palackého, který rozpoznal Havlíčkův talent, stal redaktorem Pražských novin a České včely za roční plat 604 zlatých. Radostně mohl své Fany ohlásit, že je finančně zajištěn a zároveň si v české metropoli vyhlédl byt a objednal do něj nábytek. Jenže vzájemné odloučení zřejmě nepřálo vztahu obou milenců. V roce 1846 si náhle přestal s Fany psát a ta se brzy na to v Brodě provdala za vinárníka Judmanna. Havlíček pro ztracenou lásku dlouho netruchlil, ostatně pro práci v novinách mu na ni nezbyval čas. V roce 1847 se v Praze seznámil s Julií Sýkorovou a 4. března 1848 měli svatbu. Za svědky jim byli Havlíčkův přítel ze studií Vilém Gabler a později známý historik Václav Vladivoj Tomek.

Do Německého Brodu se Havlíček s rodinou vrátil s manželkou Julií a malou dcerkou Zdenkou až v roce 1851, kdy byl donucen skončit s žurnalistikou. Nejdříve byly v lednu 1850 zastaveny Národní noviny, vydávané díky nezištné finanční pomoci hraběte Vojtěcha Deyma od jara 1848. Karel Havlíček, který se bez novinářské práce cítil jako ryba na suchu, začal hned uvažovat o novém českém listě, který by tento deník nahradil. Nemohl ho však vydávat v Praze, protože zde stále ještě platil výjimečný stav vyhlášený po odhalení revolučním spiknutí v květnu 1849. Havlíček se musel poohlédnout po jiném městě v Čechách. Nejdříve myslel na Litomyšl nebo Chrudim, ale nakonec jeho volba padla na Kutnou Horu, protože právě sem se z Čáslavi přestěhoval tiskař František Procházka, s nímž se v polovině dubna dohodl na spolupráci. Po zaplacení nezbytné kauce ve výši 1916 zlatých, což byla značná suma, mohl začít v květnu vydávat politický týdeník Slovan.

Hned jeho první číslo však bylo zabaveno. Důvodem byl článek Naše zemská ústava, v němž kritizoval volební řád pro český sněm, v němž byly bez ohledu na skutečné národnostní složení obyvatelstva zvýhodňování německých kandidátů proti českým. Také další čísla se setkávala s nemalými potížemi.

Havlíčkův rodný domek v Borové na snímku z počátku 20. století.

Už 13. června 1850 bylo rozšiřování Slovanu zakázáno v Praze a Havlíček na tento zákrok na stránkách svého časopisu nebojárně odpověděl:

„Co nejdříve nepochybně uslyšíme též podobné rozkazy ze všech končin, které již nyní z absolutní vlády se těší, totiž pro Vídeň, pro Uhry, pro Vojvodinu (ve vlašských korunních zemích nám beztoho Slovanu, na kterého tam několik důstojníků předplaceno bylo, již nějaký čas úřad vojenský nazpět posílal) – a tak budeme brzy státi jako orubaný strom v širém poli, co do nebe volající vykřičník rakouských ústavních svobod a svědek liberálnosti nynějšího ministerstva... Věru mnoho se změnilo od té doby, co pan dr. Bach táhl na koni proti císařskému hradu ve Vídni až do nynějška, kdežto tentýž pan Bach co velký vezír vládne vojensky nad větší polovicí nešťastného Rakouska. My jsme se ale od té doby nezměnili: jak jsme psali v Národních novinách hned na počátku r. 1848 v nejbujnějších dobách, tak jsme psali také i v obležení, a ještě nyní tak dlouho psáti hodláme, dokud by právo pěštní neučinilo konec našemu časopisu...“

Ale útok na někdy vůdčí postavu vídeňské revoluce a nyní loajálního ministra vnitra Alexandra Bacha neměl zůstat nepotrestán. Další úder zasáhl neohroženého Havlíčka 10. března 1851 při jeho jedné návštěvě Prahy. Tehdy byl předvolán na policejní ředitelství, kde mu bylo sděleno, že má ještě týž den opustit českou metropoli. Vyhoštění z Prahy mu bylo dokonce zapsáno do cestovního pasu. Nasedl tedy do nejbližšího vlaku a vrátil se do Kutné Hory. „Nevím, jak dlouho ještě budu moci vydržet všechny ty nepříjemnosti,“ postěžoval si v dopise Františkovi Palackému.

V srpnu 1851 byl Havlíček nucen vydávání jediného opozičního časopisu v celém Rakousku zastavit. Ale v té době už byl ústřední postavou jiného tiskového skandálu. Na radu Palackého totiž vydal knižně souhrn svých starších článků Duch Národních novin a dále Kutnohorské epištoly, obsahující všechny statě týkající se církve, které předtím vyšly ve Slovanu. Zatímco první brožura prošla vcelku bez problémů, kvůli druhé nařídil ministr vnitra Bach rozsáhlou akci, která jen vyvolala ještě větší čtenářský zájem. Havlíček ji vydal v nákladu 4000 výtisků a brzy litoval, že se nerozhodl pro vyšší náklad. Všichni knihkupci v Praze sice museli podepsat reverz, že Kutnohorské epištoly nebudou prodávat, jinak jim hrozí „bezohledné stíhání po právu válečném“, ale ve skutečnosti to zájem o knihu jen povzbudilo. Brožura se prodávala – jak se říká – pod pultem za jeden zlatý, ačkoliv její původní cena byla šest krejcarů. V Kutné Hoře vpadla policie do tiskárny a zabavila 3000 dotištěných exemplářů Kutnohorských epištol a dokonce po nich pátrala i v Havlíčkově bytě.

Sám Havlíček zatím psal Palackému: „...Jsem více schopen upadnout do

Dům na náměstí v Brodě, kde bydlel Karel Havlíček.

zlosti, do vášnivosti než do ochabnutí a zvětšené překážky dráždí mne jen k větší činnosti. Také jsem měl štěstí již od dětství býti vychován k odporu proti těm mocnostem, s kterými nyní boj vedeme, a nemyslím, že bych mohl kdy, leč v hrobě, opustiti korouhev českého lva...“

Úsilí o likvidaci nepohodlného novináře vyvrcholilo v listopadu 1851, kdy byl Havlíček postaven před soud a obviněn z přečinu pobuřování a zločinu rušení veřejného pokoje, kterých se měl dopustit sepsáním a šířením článků Správa záležitostí obecných a Proč jsem občanem? Spolu s ním byl obviněn i tiskař Procházka za to, že prý nezabránil vytištění článků, které byly v rozporu se zákonem. Ke zklamání rakouských úřadů prokázala porota kutnohorského soudu větší nezávislost, než by se dalo čekat a oba obviněné shledala nevinnými.

Sám císař František Josef I. si tehdy předvolal ministra vnitra Bacha, aby mu referoval, jak bude dále proti „nejnebezpečnějšímu vůdci češství Hawliczekovi“ postupovat. Nyní už bývalý vydavatel Slovanu se zatím nastěhoval s manželkou Julií a dcerou Zdenkou ke své matce a bratrovi Františkovi do Německého Brodu. Tady ho časně ráno 16. prosince 1851 vzbudil vrchní policejní komisař Franz Dederer v doprovodu tří ozbrojených četníků a vyzval ho, aby ho následoval. Zvláštním spěšným dostavníkem číslo 536, který však sám Dederer označil za „starou špatnou bednu“, byl pak Havlíček dopraven do tyrolského města Brixenu.

*„Sviť měsíčku, polehoučku
skrz ten hustý mrak,
jakkak se ti Brixen líbí?
Neškared' se tak!*

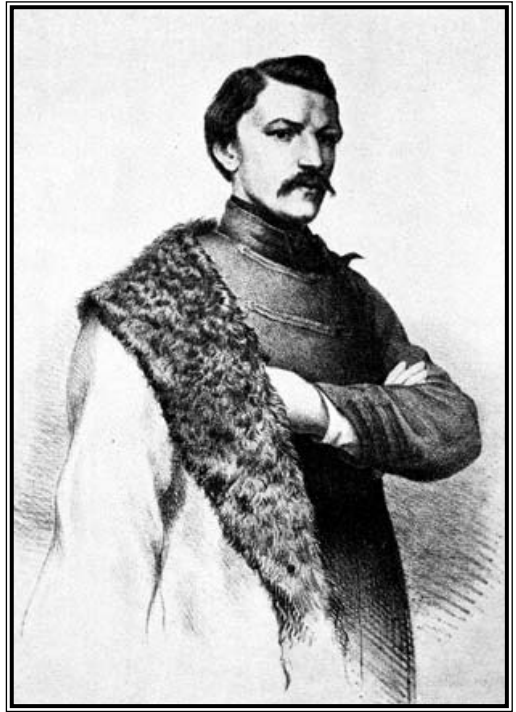
*Nepospíchej, pozastav se,
nechoď ještě spat,
abych s tebou jen chvílinku mohl
diškutýrovat.*

*Nejsem zdejší, můj měsíčku,
Toť znáš podle křiku;
Neutíkej, nejsem treu und bieder,
jsem zde jen ve cviku.“*

Ano, jistě jste, milí čtenáři, poznali první tři sloky Tyrolských elegií, které Havlíček sepsal právě v Brixenu, místě svého vyhnanství. Když vysloví-

me pojem vyhnanství, většina z nás má představu trudného života kdesi v sibiřské pustině. Ale tehdejší rakouská monarchie měla daleko k brutalitě carského Ruska, natož pak Stalinova sovětského impéria. Brixen nebyl žádným internačním táborem, ale poklidným biskupským městem v kouzelné alpské krajině. Havlíček zde byl zpočátku ubytován v luxusním a po celém Rakousku vyhlášeném hostinci U Slona, kde se neopomněl zastavit žádný z příslušníků habsburského panovnického rodu, pokud tedy náhodou projížděl. Českého novináře, který zde měl zajištěnou plnou penzi, uvítal sám majitel a zároveň zdejší poštovní Friedrich Mayr. O jeho příjezdu referoval i místní list Tyrolský posel: „Známý spisovatel Karl Hawliczek, který po mnoho let pokračoval s politováníhodnou setrvačností písmem i slovem v rozhořčeném boji proti světské i církevní autoritě, byl kvůli svému obecně škodlivému vlivu hlavně na spodní vrstvy českého jazyka vykázán z Čech a za místo pobytu mu byl stanoven Brixen v Tyrolsku.“

Už cestou ujistil komisař Dederer Havlíčka, že za ním může manželka Julie s dcerou Zdenkou přijet a bydlet s ním. Vzhledem k roční době a Juliině plicní chorobě byla však namáhavá cesta odložena na jaro. Přímo v hostinci se vyhnanec sblížil se dvěma dalšími hosty. Prvním byl poštovní oficiál Johann Alois Schallhammer, kterého sem za trest přeložili z Vídeňského Nového Města jako účastníka revoluce roku 1848. Za normálních okolností by se český vlastenec Havlíček dostával s tímto přesvědčeným Velkoněmcem do ostrých sporů. Ale vzhledem k tomu, že oba byli nyní pronásledovanými liberály, pocítili k sobě vzájemné sympatie a náklonnost. Druhým společníkem byl císařský důstojník Rudolf Hebra, jenž se zde ocitl kvůli dluhům. To-

Portrét spisovatele a novináře Karla Havlíčka Borovského.

ho zase s Havlíčkem sblížil jeho moravský původ a možnost si popovídat česky. Hospodské debaty těchto tří pánů, samozřejmě většinou o politice, velmi pozorně sledovala policie, protože, jak hlásil svým nadřízeným brixenský krajský hejtman Knoll, „Hawliczek náleží k těm lidem, kteří milují družnost a zároveň rádi mnoho mluví“. K tomu však mohl hejtman brzy dodat, že až na jeden incident s jistým uherským důstojníkem, se „Karl Hawliczek ... choval celkem klidně, slušně a poslušně, četl, psal a mnoho studoval“.

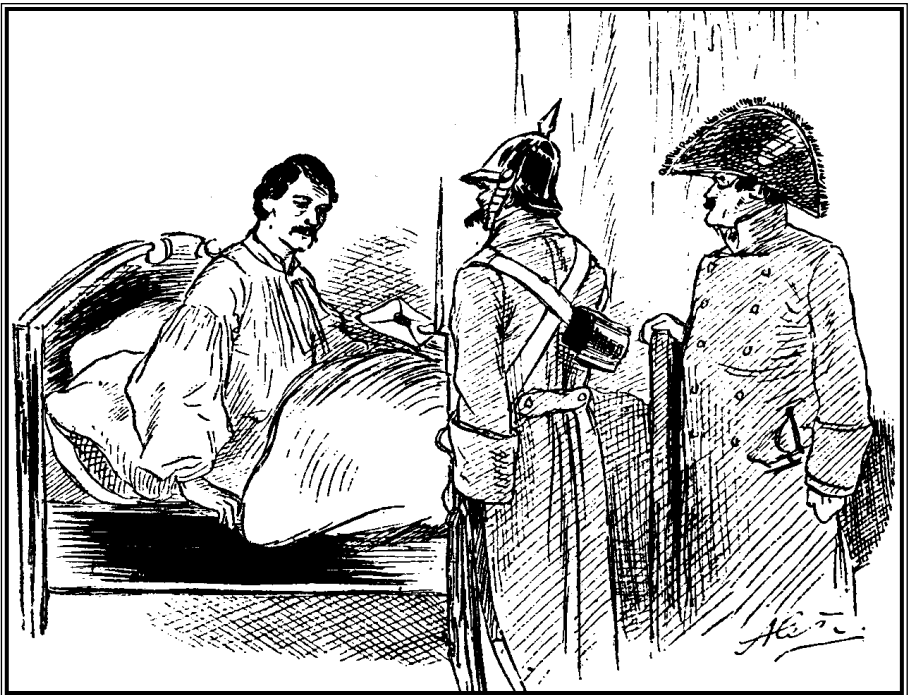
František Palacký v dopise do Brixenu svého mladého přítele nabádal k tvůrčí činnosti: „...Doufám, že užijete doby té ku provedení díla, kteréžto již dávno jste zamýšlel, tj. spisu nějakého beletristického, ve kterémž by život národu našeho se zrcadlil. Víte, že chceme-li býti národem, potřebujeme k tomu nejen dějin národních, ale také reprezentace své v literárním světě. Jediný Walter Scott více by nám nyní prospěl nežli pět Žižků, jelikož by tito ani co činiti neměli, ana mysl národu v kalu všednosti se brodí. A míním, že nikdo z našinců není tak způsoben jako Vy uhoditi do pravé žíly národnosti naší tak, aby jevila se v Evropě vlastním a osobickým rázem svým.“

Leč Havlíček se dlouho nemohl k žádné tvůrčí práci rozhoupat a žil v jakési otupělé letargii. Debatoval v hostinci, navštěvoval v Brixenu místní Wegerovo knihkupectví, hodně četl, zakoupil si pro obveselení ptáky, vrabce skalního a skalníka modrého, dopisoval si se svým švagrem Františkem Jarošem a s bratrem Františkem Havlíčkem. Teprve devět měsíců po příjezdu do Brixenu se Palackému v dopise svěřil se svými literárními plány. Zmínil se o satirických básních, myšlenka na později sepsané Tyrolské elegie však vznikla už bezprostředně po příjezdu do Brixenu, a hlavně se pochlubil úmyslem sepsat rozsáhlé dějiny ruské říše, které měly být prvním dílem tohoto druhu v českém jazyce.

Ale z velkých plánů nebylo nic. Křest svatého Vladimíra začal zřejmě Havlíček psát už v době svého vychovatelského působení v Rusku, později na něm pracoval při pobytu v Kutné Hoře, leč teprve v Brixenu se mohl na tuto rozsáhlou satirickou báseň více soustředit, byť ji nedokončil. Ostatně sám to také potvrdil v říjnu 1853 při výslechu na krajském policejním úřadu v Brixenu, když byl obviněn, že opisy tohoto výrazně proticírkevního díla rozesílá poštou přátelům. Poslední básnické dílo, Krále Lávru, sepsal v létě 1854. Inspiroval ho k němu literární časopis Deutsches Museum, kde si původně irskou pověst o ušatém panovníkovi přečetl v podání německého básníka Moritze Hartmanna. Ani jméno krále přitom nemusel nijak upravovat. Irské „Labhra“ se totiž vyslovuje jako „Lávra“.

V květnu 1852 se za svým manželem konečně vydala manželka Julie s dcerou Zdenkou a dodejme hned, že na cestovní výlohy dostala od pražského

policejního ředitelství 150 zlatých. Havlíčkovi a jeho rodině pak pronajal hostinský Mayr domek se zahradním altánem. Spisovatel ho barvitě vylíčil svému bratru Františkovi: „Domeček stojí na všechny čtyři strany svobodný, můj pokoj největší má tři okna na všechny strany a vyhlídku, která by stála za tisíce, kdyby byla v Čechách. Tak hezkou krajinu, jako zde, jistě jsi ani neviděl. Jarošovic a Julie nemohli se vynadivit. Na površích samé vinohrady, na pustějších vrších samé kaštany dobré a ořechy vlašské a za tím jako stafáž vysoké Alpy, na kterých posud leží sníh, kdežto zde již přes tři neděle třešně jíme... Okolo domku máme vlašské ořechy a pod jedním sedadlo se stolkem a vedle něho malou zahrádku, kterou jsem si založil. Za domkem stráňka malá s křovím... pěkné sedadlo voňavými kvítky obsázené. Zrovna u domku jest na jedné straně obecní místo posázené moružemi a hezky travnaté, na kterém se Zdenka prohání a válí. Jest již vidět, že zde budou Julie i Zdenka zesíleny a uzdraveny, neboť zde v horách jest povětrí zdravé, čerstvé a tužící... Děláme ostatně veliké procházky po horách a Julii i Zdence to jde k duhu...“

Zatčení Karla Havlíčka Borovského na ilustraci Mikoláše Alše k Tyrolským elegiím.

Havlíčková manželka se samozřejmě nemusela nijak starat o domácnost, nevařila, protože jim veškeré jídlo nosili z hostince U Slona. Kromě toho dostával Havlíček od rakouského ministerstva vnitra ročně 500 zlatých, které mu byly vypláceny v pravidelných měsíčních splátkách, aniž musel cokoliv dělat. Spisovatel si však v jednom dopise povzdechl, že „naše příjmy... postačují na obyčejná vydání, ale ne na luxus...“

Abychom si udělali názorný obrázek o výši Havlíčkových příjmů, musíme dodat, že vyšší úředník na místodržitelství dostával ročně 500 až 700 zlatých, farář 300 až 400 zlatých, učitel na obecné škole v průměru 130 zlatých, továrenský dělník 100 až 200 zlatých a domácí tkadlec se musel spokojit s 50 až 100 zlatými. Havlíček s rodinou mohl tedy díky státní péči žít ve vyhnanství na značně nadprůměrné úrovni. Nebýt skutečnosti, že byl pod stálým policejním dozorem a policisté také sledovali veškerou jeho korespondenci, mohl by být pobyt v alpském prostředí příjemnou dlouhodobou dovolenou.

Nicméně právě vynucená nečinnost na Havlíčka postupem času velmi tísnivě doléhala, jak si stěžoval například v jednom z dopisů bratrovi Františkovi: „...Že mne zde ostatně mrzí, nač se podívám, nepotřebuji Ti ani opakovat neb již zde táhne silně na dvě léta, a to je moc sedět v takové díře mezi takovým lidem na pensí v mém stavu, ježto jsem zvyklý pořád v proudu. Velmi často si odpoledne lehnu spát, jen abych ten den zas čerstvěji přežil. Zvlášť když čtu ve vašich psaních, jak se tam nyní ve svých obchodech máte k světu, tím víc mě dopaluje Brixen a tím bych raději byl již doma...“

Koncem srpna 1854 si u krajského hejtmána vyžádal pro manželku povolení k návratu, protože dcera měla jít poprvé do školy. Julie se pak se Zdenkou vydaly přes Štýrský Hradec a Vídeň do Prahy. Havlíček však nemohl tušit, že svou choť, která se v Brixenu takřka uzdravila, vidí v životě naposled. Začátkem následujícího roku o ní dostal znepokojivé zprávy, s nimiž se v dopise svěřil matce do Německého Brodu: „...Oni mi psali sice, že má zimnici, ale podle všeho to musela být kromě zimnice nějaká horší nebezpečnější nemoc.“ Havlíček netušil, že Julie trpí tuberkulózou a zřejmě onemocněla už před jejich svatbou. Alespoň to tvrdí významný český sociolog Emanuel Chalupný ve své knize o tomto novináři a spisovateli z roku 1911. Podle jeho tvrzení se první vážnější zdravotní potíže Julie Havlíčkové projevíly za jejich pobytu v Kutné Hoře a pobyt v Brixenu jí vlastně prodloužil život. Však si také Havlíček pochvaloval, jak se uprostřed alpské přírody Julie uzdravuje. Ukázalo se však, že to byla předčasná radost.

Zatím 15. dubna 1855 napsal místodržitel v Čechách Karl Mecséry de Tsoror do Vídně nejvyššímu šéfovi rakouské policie Kempenovi, že „konfinování literáta Karl Hawliczka mohlo by být za nynějších poměrů zrušeno...Poli-

tické národnostní elementy, které během krátce uplynulého období kvasily, jsou teď přivedeny k žádoucímu klidu... Byl-li by jmenovanému literátovi neblahosklonněji povolen návrat do Čech, mělo by se mu toto dobrodiní přiznat jen pod podmínkou, že se vystríhá všech politických rejdů (že nepodnikne vůbec nic, čím by byly znovu vzbuzeny dřívější separatistické snahy české strany anebo čím by mohla být opět roznícena myšlenka panslavismu), jmenovitě ale, že se úplně odřekne žurnalistiky, jakož i vůbec každé spisovatelské činnosti... Hawliczek může – jak si předsevzal – zajistit svou existenci ve své vlasti přiměřeným způsobem účasti na nějakém průmyslovém či polnohospodářském podniku (a bude věci úřadů, aby jej v tomto chvályhodném úmyslu podporovaly odstraněním všech případných překážek). Ostatně rozumí se samo sebou, že Hawliczek bude v případě svého návratu do Čech podroben na všech místech svého pobytu stálému přísnému dohledu...“

Jenže než Kempen předstoupil s návrhem na Havlíčkovu propuštění před císaře a ten ho odsouhlasil, došlo k tragické události. Julie Havlíčková, která s dcerou bydlela v Praze u svého příbuzného Františka Jaroše, dostala po návratu z procházky do Stromovky vysokou horečku. Přivolaný MUDr. Josef Václav Podlipský už pro ni nemohl nic udělat. Zemřela kolem páté hodiny ráno 16. dubna 1855. Bylo jí teprve šestadvacet let.

Havlíček se však o její smrti dozvěděl až po svém návratu z vyhnanství do Německého Brodu, tedy po necelém měsíci, 13. května, z úst svého bratra Františka a Juliina bratra Aloise Sýkory. Hned se vydal do Prahy, aby spatřil svou dceru Zdenku. Jenže českou metropoli, nyní pod dusným poklopem Bachova absolutismu, nepoznával. Všichni bývalí přátelé a známí věděli, že je policejně sledován a z obavy, aby se sami nedostali do potíží, se mu vyhýbali. Jedině Božena Němcová, která Havlíčka náhodou potkala na Příkopech, přešla ulici, aby mu srdečně stiskla ruku. „Prosím vás, nedělejte si se mnou ostudu,“ varoval prý ji z vyhnanství propuštěný novinář. „Ech co, já si z vlády nic nedělám,“ měla mu s úsměvem odpovědět paní Božena. Dalším statečným byl František Palacký, který Havlíčkovi napsal, že si ho váží a že stojí na jeho straně.

V Německém Brodě se Havlíček sešel s Josefem Kajetánem Tylem, tehdy hercem kočující Zöllnerovy divadelní společnosti. Mezi oběma českými spisovateli dříve panovalo vyhraněné nepřátelství. Havlíček se totiž v roce 1845 jako tehdy začínající novinář proslavil ostrou kritikou Tylova všemi oslavovaného románu Poslední Čech. Nyní se oba na hostině připravené na Tylovu počest brodskými vlastenci smířili.

Havlíček původně zamýšlel, jak to také při výslechu policii příslibil, namout si nějaký větší statek a začít v něm hospodařit. Měl k dispozici asi 10

tisíc zlatých úspor, které před svým vyhnanstvím vydělal vydavatelskou činností. Jenže se ukázalo, že švagr Jaroš mu není schopen vrátit před časem půjčené peníze, protože je investoval do své pokrývačské firmy. Také jeho bratr František ho v tomto ohledu zklamal, protože mezi tím vystoupil z podniku na výrobu řepkového oleje. Havlíček se tak po návratu z vyhnanství ocitl bez práce a takřka bez prostředků, zato pod neustálým dohledem, ba šikanou policie. Švagr ho sice přizval k podnikání, ale k tomu Havlíček potřeboval povolení k pobytu v Praze.

V únoru 1856 si v Německém Brodě, kde bydlel u matky, když dceru Zdenku ponechal v péči své švagrové, začal stěžovat na stálou únavu a časté покаšlávání. Když se jeho potíže neustále zvětšovaly, zažádal si v květnu o policejní propustku do Prahy na lékařskou prohlídku. MUDr. Podlipský, na něhož se obrátil, přizval ke konzultaci profesora MUDr. Hamerníka a oba pak podepsali zprávu, z níž cituji:

„...Pan Karel Havlíček trpí již delší dobu pozvolna se zvětšujícími plicními obtížemi. Zvláště od začátku tohoto roku se jeho nemoc stává zřetelně neustále povážlivější. Jeho kašel se stal častějším a prudším, dvakrát byl provázen vyplivováním krve, žlázy na pravé straně krku se jeví zduřelé až zvící lískového ořechu, jsou tvrdé a bolestivé, nezřídka se dostávají mírné průjmy, od poloviny dubna je hlas zlomen, sípavý, tělo zřejmě hubne. Při fyzikálním vyšetření byly nadto shledány horní části obou plic, zejména levá plic exulcerovaná (zvrhodovatělá) v dokazatelnou kavernu. Pan Karel Havlíček tudíž trpí známou tuberkulózou, a to dokazatelně tuberkulózou plic a krčních žláz...“

Havlíček se zcela nepochybně touto chorobou nakazil už dříve od své vlastní manželky. Nicméně nižší policejní úředníci při své podezíravosti považovali lékařskou diagnózu za jeho jakýsi další klamný manévra a teprve policejní šéf Kempen povolil nemocnému další pobyt v Praze. Lékaři Hamerník a Podlipský doporučili Havlíčkovi pobyt v lázních, ale ty mu už nemohly pomoci. 18. června dostal chrlení krve a pak v doprovodu švagra Jaroše odjel do Šternberku u Smečna, kde byly tehdy u pramene železité vody malé lázníčky, kam zajížděl například i Palacký.

Sám Havlíček připisoval svou nemoc nadměrnému kouření a pití vína a počítal s tím, že se – byť s trvalými následky na plicích – nakonec uzdraví. MUDr. Podlipský však věděl, že je to marná iluze. 24. července 1856 ho v horečce převzli zpátky od Prahy do Jarošova bytu. Zemřel ani ne pětatřicetiletý o pět dní později shodou okolností v téže posteli jako jeho manželka Julie. Pouze pražský německý deník Bohemia se odvážil otisknout jeho nekrolog:

„S Havlíčkem klesl do hrobu velký talent, největší a první publicista, je-

hož měla česká literatura. Byl to duch čilý, energický, rychle a bystře chápající, bohatě nadaný vtipem, jehož jako břitké zbraně užíval proti svým odpůrcům bezohledně. To, jakož i jeho nezlomnost v hájení přesvědčení učinily z něho důležitého předbojovníka strany, k níž se připojil. Vzrušená doba živila jeho talent a učinila ho zralým; v době klidu byl by pro své vlohy musil hledati jiné pole... Jeho velikému nadání a jeho poctivé vytrvalosti při přesvědčení neupírali ani jeho odpůrcové plného uznání...“

Organizace pohřbu se tak trochu proti vůli švagra Jaroše, který příliš nestál o pozornost policie, ujal sládek Ferdinand Fingerhut – Náprstek, bratr Vojtěcha Náprstka, pořadatelství se pak chopili Josef Němec, manžel Boženy Němcové, se známým radikálním „osmačtyřicátníkem“ básníkem Josefem Václavem Fričem. Od rána 1. srpna 1856 se k Havlíčkově rakvi vystavené v Jarošově bytě v Jezdecké (nyní Havlíčkově) ulici naproti nádraží Praha – střed hrnuly davy lidí. „To nebyla ta prázdná zvědavost, aby se přišli podívat, jaká rakev, jaký ústroj, to a ono prohlédli – staří, mladí, muži, ženy, kněží, vojáci, prostí řemeslníci i nádeníci, každý přišel tiše, s neobyčejnou úctou, a slzy, co u jeho rakve tekly, nebyly falešné,“ líčila Božena Němcová v jednom dopise.

Celkový pohled na Havlíčkův Brod na sklonku 19. století.

„Přívřzenci české strany dostavili se v plném počtu,“ suše konstatovala policejní zpráva o samotném pohřbu. Jmenovitě uváděla ze známějších osobností Františka Palackého, jeho zetě Františka Ladislava Riegra, Václava Hanku, Aloise Pravoslava Trojana, Karla Jaromíra Erbena, Josefa Frantu-Šumavského, doktora Josefa Podlipského, mlynáře Matěje Vávru a jeho syna Vincence Vávru – Haštalského, Jakuba Malého a další. Kupodivu však poměrně podrobná zpráva vůbec nezaznamenala Boženu Němcovou a to, že by na Havlíčkovu rakev položila trnovou korunu na znamení jeho mučednictví. Tento moment se totiž traduje ve všech čítankách a objevil se i ve filmu Otakara Vávry *Horoucí srdce* z roku 1962, v němž si roli Němcové zahrála Libuše Švorcová. Policejní konfidenty v této souvislosti zaujalo pouze to, že vavřínový věnec položený na rakvi a všeobecně označovaný za trnovou korunu, byl na Olšanském hřbitově obřadně roztrhán na lístky a ty pak byly jako relikvie rozdány účastníkům pohřbu.

Kde se tedy vzalo tvrzení o Němcové jako statečné dárkyni trnové koruny? Pčinila se o to zřejmě ona sama, když se v jednom dopise chlubila svým nápadem položit na Havlíčkovu rakev nikoliv snad trnovou korunu, ale vavřínový věnec. Její myšlenky se pak chopil organizátor pohřbu Ferdinand Fingerhut, který také věnec koupil. Další, kdo se zasloužil o rozšíření legendy o trnové koruně, byl Josef Václav Frič. Ve svých později sepsaných Pamětech totiž skutečnost, že za pobuřování při Havlíčkově pohřbu byl Josef Němec potrestán osmidenním vězením, vysvětloval následovně: „Jelikož nebylo přece lze dárkyni (věnce) proto potrestat, povolán byl manžel její pan Němec, muž

hřmotný a vysoký, jenž vskutku nad hlavami všech účastníků pohřbu vynikal na policii k zodpovídání se.“

Ve skutečnosti Němec pykal sám za sebe a za své činy, nikoliv snad za svou choť. Tak galantní rakouská policie zase nebyla. Ale dějiny, které jsou někdy tuze nespravedlivé, přiznaly hrdinský čin slabé ženě. Třebaže se jednalo o čin zcela nepochybně vymyšlený.

Havlíčekův domek v Brixenu na jeho vlastní kresbě.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.